

Lasten ja nuorten seksuaalikasvatus vanhemmuuden näkökulmasta

Lääkärikirja Duodecim

18.10.2022

Kättilö Katriina Bildjuschkin

- Lapsella on oikeus saada kasvatusta – lapsi on tärkeä aikuiselle ja aikuinen lapselle
- Aikuinen kasvattaa lasta – lapsi kasvattaa aikuista
- Meidän perheen seksuaalikulttuuri
- Tunteita saa tuntea ja ilmaista – hyväksy itsesi ja hyväksy lapsesi
- Älä oletta – kuuntele ja anna aikaa lapselle – puhu lapsen kanssa kieltä, jota hän voi ymmärtää
- Aikuinen on lapselle korvaamaton
- Seuraa lapsen maailmaa
- Opeta itsellesi ja nuorellesi mediakriittisyyttä – suojele lastasi
- Kulunut sanonta mutta totta: rajat ovat rakkautta – anna vapautta ja aseta rajoja
- Teoriasta käytäntöön
- Anatomiset ja fysiologiset muutokset
- Nuoruuden tehtävät
- Nuoren reagoitavat
- Varhainen puuttuminen
- Nuorten seksuaaliterveyspalvelut ja seksi
- Seksin aloittamisen ikä ja seksikumppanin ikä
- Luota itseesi kasvattajana – aikuisena ihmisenä
- Kirjallisuutta

Keskeistä

- Lapsen seksuaalioikeus on saada opetusta ja tietoa tavalla, jonka hän voi ymmärtää ja joka sopii hänen kehitykseensä sekä tukee lapsen kehitystehtävää.
- Aikuisen on hyvä tutkailla myös omia asenteitaan ja arvojaan suhteessa sukupuoliin, seksuaalisuuteen, seksiin, rakkauteen sekä pari- ja ihmissuhteisiin.
- Lapsi tarvitsee positiivista palautetta, joten aikuisen on tärkeää katsoa lastaan hyväksyvästi ja olla kiinnostunut hänen asioistaan.
- Jokainen ihminen on ainutlaatuinen ja erilainen. Seksuaalisuuteen ja sukupuolisuuteen liittyvien olettamien vuoksi lapsi tai nuori saattaa ahdistua, masentua ja piilottaa osan identiteetistään läheisiltään ja jäädä näin yksin ilman tukea, johon hänellä on oikeus.
- Seksuaalikasvatusta tulee tehdä arjessa siten, että vastaa lapselle rehellisesti siihen, mitä lapsi kysyy.
- Opetta lapsellesi mediakriittisyyttä – suojaa ja keskustele lapsen kanssa tarvittaessa hänen näkemästään.
- Yhtä oikeaa ikää seksin aloittamiseen ei ole. Sopiva ikä lienee silloin, kun ihminen kykenee puhumaan seksistä asiallisesti, hoitamaan tarvittaessa ehkäisyn ja huolehtimaan siitä, että seksi on turvallista ja kokee itse olevansa valmis siihen.
- Nuori tarvitsee aikuisen läsnäolon, kuuntelun ja neuvojen lisäksi myös

Lapsella on oikeus saada kasvatusta – lapsi on tärkeä aikuiselle ja aikuinen lapselle

Vanhemmilla on sekä oikeus että velvollisuus kasvattaa lapsiaan kaikilla elämän osa-alueilla. Seksuaalikasvatus ei poikkea lapsen muusta kasvatuksesta, eikä sitä voi jättää väliin, sillä jokaisella ihmisellä on omanlainen seksuaalisuus syntymästään aina kuolemaansa asti. Lapsen seksuaalioikeus on saada opetusta ja tietoa tavalla, jonka hän voi ymmärtää ja joka sopii hänen kehitykseensä sekä tukee lapsen kehitystehtävää. Lapsi vertaa itseään ja muita sekä eri tahoilta kuulemaansa keskenään: siksi on parasta, että hän saa asiallista tietoa oikeaan aikaan. Oppiakseen lapsi tarvitsee opetusta.

Aikuinen kasvattaa lasta – lapsi kasvattaa aikuista

Kyetäkseen kasvattamaan lasta ja nuorta on aikuisen ensin pohdittava itse omaa seksuaalisuuttaan, siihen liittyvää arvomaailmaa ja omaa suhtautumistaan seksuaalisuuteen yleensä. Omasta seksuaalisuudesta epävarma tai ahdistunut aikuinen ei kykene puhumaan siihen liittyvistä asioista lämmöllä ja avoimesti. Itseään rakastava ja omat arvonsa tunteva aikuinen on turvallinen malli aikuisuudesta lapselle. Lapsi oppii, paitsi puheesta, myös aikuisten ja vertaistensa mallista.

Meidän perheen seksuaalikulttuuri

Seksuaalikasvatuksen ilmapiiriä luodaan jo paljon ennen kuin lasta edes suunnitellaan. Aikuisten tulee yhdessä miettiä, miten seksuaalisuuteen, kehollisuuteen ja erilaisten tunteiden näyttämiseen suhtaudutaan. Tulevien vanhempien pitäisi myös miettiä, millaisia sanoja seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyen käytetään ja miten hellyyttä osoitetaan omalle kumppanille. Seksuaalisuudesta ja sukupuolesta puhuminen ja arvojen pohtiminen perheen sisällä lisäävät perheenjäsenten välillä luottamusta, ymmärrystä, hyvää oloa ja parantavat vuorovaikutusta.

Perheen arvot muotoutuvat perheen aikuisten mutta myös monen edeltävän sukupolven mielipiteistä. Kasvatukseen osallistuvat myös varhaiskasvatus, koulu, sukulaiset, kaverit ja ympäröivä sekä fyysinen että virtuaalinen maailma kaikkineen. Nykyisin voidaan sanoa, että lapsen kasvatukseen tarvittaisiin koko kylä, mutta siihen osallistuu koko maailma, niin hyvässä kuin pahassakin. Myös lapsi itse vaikuttaa oman arvomaailmansa muodostumisen.

Tunteita saa tuntea ja ilmaista – hyväksy itsesi ja hyväksy lapsesi

Lapselle ja nuorelle tulee opettaa, että tunteita saa ilmaista. Lapsen tulee oppia nimet erilaisille tunteille ja häntä tulee tukea selviämään tunteissa, ei vaatia peittämään tai tukahduttamaan niitä. Tunnemaailmasta opitaan paljon rivien väleistä – arjen pienissä tilanteissa. Pettymystä, surua ja kiukkua tulee voida tuntea ja ilmaista ilman pelkoa rakkaudesta jäämisestä tai seuraamuksista. Lapsi saattaa rakastua palavasti omiin vanhempiinsa, ikätoveriin tai tuttuun aikuiseen. Aikuisen velvollisuus on selvittää, ketkä aikuiset ovat lapselle turvallisia. Lapsen turvallisuus ei voi kuitenkaan olla vain lapsen omalla vastuulla. Tunteet ovat todellisia, eikä niitä pidä vähätellä tai naureskella niille.

Lapsen pohdintoihin tai suuriin ahdistuksiin, pelkoihin tulee tarttua ja yhdessä lapsen kanssa selvittää, mistä esimerkiksi erilaiset pelot johtuvat. Nähdyt tai kuullut asiat ja tilanteet saattavat herättää tuntemuksia, joita lapsi yrittää käsitellä esimerkiksi leikeissään. Tällaisia asioita voivat olla esimerkiksi vanhempien väliset jatkuvat, ratkaisemattomat ristiriidat ilman sovintoa, nähdyt seksiaktit tai koettu

seksuaalisuuteen tai sukupuoleen kohdistuva häirintä. Myös median koteihin tuomat tragediat pelottavat lasta, ja niistä onkin muistettava lapsen kanssa puhua.

Aina perheen ei tarvitse edes välttämättä tehdä mitään erityistä, vaan riittää, että aikuinen on lapsensa saatavilla. Kerro lapsellesi, että hän on tärkeä ja rakas.

Älä olet – kuuntele ja anna aikaa lapselle – puhu lapsen kanssa kieltä, jota hän voi ymmärtää

Olettamukset toisen ihmisen puolesta ovat tavallisia. Oletamme poikien haluavan tietynlaisia asioita ja tyttöjen taas toisenlaisia. Lapsi tarvitsee tilaa omanlaiselleen ilmaisulle ja haluaa tehdä itselleen mieluisia asioita rajoittumatta esimerkiksi sukupuolelle tyypillisinä pidettyihin asioihin. Lapsen omaa kokemusta omasta sukupuolesta pitää arvostaa. Kaikki lapset eivät ole tyttöjä tai poikia. Inter-, trans- ja muunsukupuoliset lapset ja nuoret tulee huomioida arjen järjestelyissä ja antaa heidän itsensä tuottaa tapa, jolla he haluavat omaa sukupuolta elää todeksi. Lapsi tarvitsee sukupuolensa pohdinnolle aikaa ja tukea.

Murrosikäisen oletetaan olevan kiinnostunut seurustelusta ja ehkä seksistäkin. Samoin arvellaan, että ihastus suuntautuu vastakkaiseen sukupuoleen. Kaikkia seurustelu tai seksi ei kuitenkaan kiinnosta, eivätkä nämä asiat ole suurimmalle osalle alle 17-vuotiaista edes ajankohtaisia. 5–10 % nuorista suuntautuu ei-heteroseksuaalisesti, eikä seksuaalisen suuntautumisen perusteella voida olettaa ihmisestä mitään. Jokainen on ainutlaatuinen ja erilainen. Olettamien vuoksi lapsi tai nuori saattaa ahdistua, masentua ja piilottaa osan identiteetistään läheisiltään ja jäädä näin yksin ilman tukea, johon hänellä on oikeus.

Aikuinen on lapselle korvaamaton

Lapsi tarvitsee positiivista palautetta, joten aikuisen on tärkeää katsoa lastaan hyväksyvästi hymyillen ja kehua lapsensa päivittäin. Uskalla myös huomata lapsen hämmennys seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa, jos hän esimerkiksi on nähnyt somessa jotain, jota hän ei ymmärrä.

Lapsi oppii läheisissä ihmissuhteissaan, kuinka suhtautua muihin ihmisiin ja kuinka toisia tulisi kohdella. Näissä suhteissa rakentuu myös lapsen käsitys omasta itsestään – millaisena minut nähdään, miten minua kohdellaan, ovatko lähellä olevat ihmiset turvallisia vai pelottavia. Aikuinen myös opettaa, miten moninaisuuteen saa ja kuuluu suhtautua. Oppiminen tapahtuu aina osaavamman ohjauksessa, ja tarve ohjaukseen vähenee pikkuhiljaa.

Seksuaalikasvatusta tulee tehdä arjessa siten, että vastaa lapselle rehellisesti siihen, mitä lapsi kysyy. Tällöin tietoa voidaan iän ja keskusteluiden myötä rakentaa jo opitun tiedon päälle. Seksuaalikasvatuksen tarkoitus on tyydyttää lapsen tiedonjano hänen ymmärrykseensä sopivalla ja kehitystehtävää tukevalla tavalla, lapsen toiveet ja tarpeet huomioiden. Toisaalta tämän päivän suurimpia haasteita aikuisille on selvittää, mitkä asiat nousevat esille lapsen omasta kehityksestä ja mitkä julkisen tilan kuvaston muuttumisesta. Aikuisen tehtävä on antaa asioille merkitys ja sanat, jotta lapsi voi niitä käsitellä. Aikuinen on myös vastuussa katukuvien sekä sähköisen maailman mainonnasta ja niiden tarjoamista kuvista. Aikuinen voi ostovalinnoillaan ja kantaa ottamalla vaikuttaa julkiseen tilaan.

Seuraa lapsen maailmaa

Vanhemman kannattaa olla kiinnostunut ja seurata oman nuoren pukeutumistyyliä, musiikkia, jota nuori kuuntelee, kirjoja, joita nuori lukee ja mitä nuori Internetissä tekee ja keiden kanssa hän liikkuu. Television tai tietokoneen ei tarvitse olla lapsen omassa huoneessa, vaan paikassa, jossa aikuinen voi nähdä, mitä tämä katsoo. Älypuhelimien

käytöstä pitää yhdessä sopia säännöt. Lapsen ja nuoren maailmaa voi seurata myös tutustumalla oman lapsen kavereihin ja pysymällä selvillä, keiden kanssa lapsi liikkuu. Jos esimerkiksi seura, käytös tai pukeutumistyyli muuttuvat kokonaan tai lapsi eristäytyy muista, on hyvä alkaa selvittää oman lapsen kanssa, mistä on kyse. Lapselle vanhemman kiinnostus on tärkeää, koska se myös viestii välittämisestä.

Opeta itsellesi ja nuorellesi mediakriittisyyttä – suojele lastasi

Mainonta on tulvillaan seksistisiä ja normatiivisia kuvia. Aikamme on kyllästetty seksiin ja pornoon liittyvillä asioilla. Seksuaalikasvatuksesta ei voida edes puhua ilman puhetta mediasta ja pornosta. Mainosten, netin tarjonnan, musiikkivideoiden, elokuvien ja tv-ohjelmien ihmiset, sekä naiset että miehet, ovat melko kapea-alaisia ulkomuodoltaan, iältään ja rooleiltaan. Myös väkivalta on lisääntynyt mainoskuvastoissamme, ja se kytkeytyy yhä useammin seksuaalisuuteen ja seksiin. On tärkeää, että aikuinen oppii suojelemaan lastaan turhulta tiedolta, vaikuttaa asenteisiin ja vallitseviin arvoihin keskustelemalla lapsensa ja nuorensa kanssa. Koti on lapsen arvomaailman kasvualusta.

Nuoren ja lapsen kanssa on hyvä katsoa esimerkiksi suoratoistopalveluja ja televisiota yhdessä. Niin aikuinen kuin nuorikin saattaa nähdä kuvaston, joka järkyttää ja ahdistaa mieltä. Tällaisissa tilanteissa on tärkeää, että lapsi tai nuori saa tai voi kääntyä mieltä puristavassa asiassa vanhempiensa puoleen, vaikka nähty kuvasto olisikin ollut vanhempien kieltämää materiaalia. Muutoin kuvasto saattaa jäädä vaivaamaan nuorta ja joskus myös traumatisoida nuoren mielen.

Kulunut sanonta mutta totta: rajat ovat rakkautta – anna vapautta ja aseta rajoja

Uskalla asettaa lapsellesi rajat. Sopikaa kotiintuloajoista, yökyläilystä sekä puhelimen ja internetin käytöstä yhdessä lapsen tai nuoren kanssa keskustellen, omat näkemyksenne perustellen. Keskustella kannattaa myös lapsen kavereiden ja heidän vanhempiensa kanssa. Kun oma lapsi on kasvamassa aikuiseksi, lisääntynyt itsenäisyys tuo nuoren lähelle myös haavoittumisen riskin. Jokainen vanhempi haluaisi säästää lastaan pettymyksiltä, sydänsuruilta ja vaaroilta, mutta lapsella ja nuorella on oltava oikeus omiin valintoihinsa ja elämänpolkuihinsa, kunhan ei riko lakia tai satuta muita ihmisiä tai itseään valinnoillaan. Joskus vanhempaa tarvitaan sanomaan lapsen ja nuoren puolesta ei. Tällöin saattaa syntyä kapinaa, mutta lapsen pettymyksen kestää, kunhan valinnan on tehnyt perustellusti ja saa muiden aikuisten tukea.

Murrosikäinen nuori hakee kehitystehtävässään tilaa itsenäistymiselle, mutta tarvitsee edelleen aikuista tuekseen. Irtiottojen avulla nuorella tulee olla tilaa hakea omia seksuaalisuuteen, sukupuoleen ja elämään liittyviä arvojaan ja identiteettiään. Nuori tarvitsee vanhempiensa tukea ja apua myös pohtiessaan sukupuolisuuuttaan ja seksuaalista suuntautumista ja parisuhteen muotoutumista. Nuori tarvitsee kieltoja, välillä tiukkoina rajoina. Perheen sisäisistä säännöistä on hyvä keskustella nuoren kanssa uudestaan ja uudestaan. Vanhemmuus ei mene ohi koskaan.

Teoriasta käytäntöön

Kehon ja ajattelun muutoksista on hyvä puhua kotona lasten kanssa läpi varhaisnuoruusvuosien. Lapsi on utelias sekä oman kehonsa että sen tuntemusten suhteen. Lapsi tutkii ja koskettelee itseään, eikä aikuinen saa koskaan suhtautua siihen tuomitsevasti. Lapsi on kiinnostunut myös muiden kehoista, kyselee niistä ja tarvitsee vastauksia kysymyksiinsä aina, kun hän niitä esittää. Kehon tulevista muutoksista pitää puhua myönteiseen sävyyn. Kukapa haluaisi odottaa innolla tapahtumia, jotka sotkevat

tai rajoittavat elämää tai ovat noloja? Nuori tarvitsee opastusta esimerkiksi kuukautissuojien käytössä tai parranajossa ja ihon hoidossa saaden vahvistusta sille, että hän on ainutkertainen ja upea muuttuvassa kehossaan.

Anatomiset ja fysiologiset muutokset

Aikuisen on hyvä kerrata ns. murrosiän muutokset, joita suurimmalle osalle nuorista ilmaantuu 10–16 vuoden iässä. Puhe tulevista muutoksista pitää aloittaa ennen kuin ne tapahtuvat. Nuori tarvitsee myönteistä ja lämminhenkistä tukea muutosten keskellä. Suuri muutos kehossa on fyysisesti raskasta, ja muutosten hyväksyminen saattaa ainakin osalla nuorista kestää kauan. Oman kehon vaaliminen ja hoivaaminen on taito, joka tulisi välittää jokaiselle lapselle ja nuorelle. Oman kehonsa ja ulkomuotonsa hyväksyminen on tärkeä osa hyvinvointia – myös aikuiselle.

Nuoruuden tehtävät

Aikuinen ei saa unohtaa, että nuoren pitää itsenäistyä, ottaa oma keho ja seksuaalisuus haltuunsa. Nuoren kuuluu kasvaa erilleen vanhemmistaan voidakseen nuoruusiän loppupuolella taas lähestyä heitä tasa-arvoisena. Nuoruus ei ole katastrofi vaan suurten muutosten ja mahdollisuuksien aikaa. Nuorella on oikeus saada pohtia omaa sukupuoltaan ja sen ilmaisemista sekä seksuaalisuuttaan, ja hänellä on oikeus saada tietoa ja opetusta niihin liittyvistä asioista.

Nuoren reagoitavat

Suurien tunteiden keskellä kuka tahansa kokee haastetta selviytymisessä. Sen vuoksi nuori dramatisoi, ajattelee mustavalkoisesti, innostuu askeettisuudesta tai älyllistää kaiken. Ne ovat nuoren keinoja selvitä kasvamisen urakasta. Nuori reagoi erilaisissa tilanteissa eri tavoin. Tapaan reagoida vaikuttavat monet asiat, kuten vireystila, terveydentila, hyvinvointi sekä muut elämää kuormittavat tai tukevat asiat ja kotona opitut tavat toimia tietyissä tilanteissa.

Varhainen puuttuminen

Varhainen puuttuminen tarkoittaa sitä, että tarvittaessa nuoren asioihin, elämään ja tekemisiin puututaan jo ennen kuin suuria ongelmia syntyy. Kasvattaja, nuoren oma vanhempi tai lähipiirin aikuinen, puuttuu vasta syntymässä olevaan tilanteeseen. Varhainen puuttuminen tarjoaa nuorelle tiedon siitä, että hänet ja hänen vaikeutensa on huomattu. Puuttuminen asioiden kulkuun luo turvallista oloa, ja nuori tietää saavansa apua, eikä häntä jätetä yksin ongelmansa kanssa.

Nuorten seksuaaliterveyspalvelut ja seksi

Nuori tarvitsee mahdollisesti aikuistuessaan uusia palveluja, joiden käytöstä hänellä ei ole aiempaa kokemusta. Onkin tärkeää, että nuorille neuvotaan seksuaaliterveyspalvelut, niiden saatavuus ja käyttö. On hyvä muistaa, että moni nuori ei tiedä esimerkiksi ehkäisyneuvolasta, ajan tilaamisesta tai seksitautien seulomisesta tai ylipäättään lääkäriillä käymisestä mitään tai ei ole niitä koskaan itsenäisesti järjestänyt.

Erilaisista auttavista tahoista, seksuaaliterveyspalveluista, on hyvä puhua oman nuorensa kanssa ja opettaa tätä hoitamaan omaa terveyttään koskevia asioita pikkuhiljaa itse. Tietojen salaaminen tai tietoinen kertomatta jättäminen saattaa enemmänkin heikentää seksuaaliterveyttä kuin edistää sitä. Jos nuori on esimerkiksi päättänyt aloittaa seksin, johon tarvitaan ehkäisyvälineitä (esim. yhdyntä), on tärkeää, että hän osaa käyttää ehkäisyä. Noin puolella suomalaisnuorista ei ole yhdyntäkokemuksia kuin vasta täytettyään 18 vuotta. Seksiin ja ehkäisyyn liittyvissä

asioissa on myös tärkeää muistaa kaikki sukupuolet, seksuaalisuudet ja seksuaaliset suuntautumiset. Ei-heteroseksuaalit nuoretkin tarvitsevat tietoa ja taitoa suojautuakseen seksitaudeilta ja muilta seksin ikäviltä puolilta, vaikka raskaudenehkäisyn tarvetta ei olisikaan.

Seksin aloittamisen ikä ja seksikumppanin ikä

Nuoret ja heidän vanhempansa kysyvät usein, milloin on oikea ikä aloittaa seksi. Yhtä oikeaa ikää ei ole. Sopiva ikä lienee silloin, kun ihminen kykenee puhumaan seksistä asiallisesti, hoitamaan tarvittaessa ehkäisyn ja huolehtimaan siitä, että seksi on turvallista. Kannattaa kuitenkin muistaa, että seksi on muutakin kuin penis-vagina-yhdyntää. Ainoa ikäraja, minkä voi antaa on laki. Alle 16- vuotiaan kanssa seksi on kiellettyä. Tärkeää on, ettei ketään painosteta tai pakoteta minkäänlaiseen seksiin vastentahtoisesti. Suotavaa olisi, että nuori käyttäisi ehkäisynä aina kondomia tai suuseksisuoja, mikäli seksi pitää sisällään limakalvokontaktin.

Tärkeää on, ettei omalla lapsella ole seurustelukumppania, joka on paljon vanhempi. Viiden vuoden ikäero on todennäköisesti liikaa. Suhde paljon vanhempaan ihmiseen tai varhaiset seksikokemukset ovat usein merkkejä siitä, että lapsella ei ole kaikki hyvin. Nuorella voi olla paha tai turvaton olla ja hän yrittää ratkaista haasteellista tilannettaan kuten parhaiten taitaa. Kyseessä ei ole nuoren välinpitämättömyys tai hällä väliä - asenne vaan pikemminkin useissa tilanteissa hätähuuto. Näissä tilanteissa nuori tarvitsee erityisesti aikuisen tukea, rajoja ja rakkautta voidakseen kasvaa ja kehittyä turvallisesti eteenpäin. Tarvitaan paljon rakkautta, aikaa, kärsivällisyyttä ja luottamusta.

Luota itseesi kasvattajana – aikuisena ihmisenä

Aikuisen on hyvä tutkailla omia asenteitaan ja arvojaan suhteessa sukupuoliin, seksuaalisuuteen, seksiin, rakkauteen sekä pari- ja ihmissuhteisiin. On uskallettava miettiä omaa parisuhdettaan ja toivettaan parisuhteesta ja millaisista asioista ajattelee tarvittavan puhua. Käytetyt sanat ja tilanteet kuvaavat paljon piilossa kulkevia asenteita ja arvoja. Seksuaalisuuden soisi olevan mahdollisuus, ei ahdistuksen aiheuttaja. Vanhemman on hyvä miettiä, mitä seksuaalisuus hänelle itselleen tarkoittaa. Voita isiinko seksuaalisuudella tarkoittaa ihmisen kokemusta omasta ihmisyydestään sekä siihen liittyvää maskuliinisuuden ja feminiinisyiden suhdetta toisiinsa, ei kahtiajakoa tai vastakkainasettelua? Seksuaalinen halu, motivaatio ja luovuus voisivat mahdollistaa eroottiset kokemukset mielessä ja kehossa itsen ja toisen kanssa. Eikö jokainen aikuinen haluaisikin, että lapsella olisi aikuisenakin hyvä olla, myös seksuaalisesti?

Seksuaalikasvattajan tehtävä on nuoren oman arvontunteen ja itsetuntemuksen lisääminen, Nuoren tulee voida tarkastella maailmaa kriittisesti ja toisaalta oppia elämään todellisuudessa verkostoja luoden. Nuoren tulee myös saada tietää, mistä hän voi saada apua.

Luota itseesi aikuinen – olet riittävän hyvä! Anna hyvän seksuaalisen itsetunnon, itsemääräämisoikeuden ja seksuaalioikeuksien toteutumisen perinteen jatkua!

Aiemmat kirjoittajat: Kättilö Susanna Ruuhilahti

Artikkelin tunnus: dlk00956 (024.008)

© 2023 Kustannus Oy Duodecim